

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТАНОВИЩЕ

на тема:

**„Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в
България и мерки за преодоляването им“**

(разработено по собствена инициатива)

София, юни 2021 г.

Икономическият и социален съвет на Република България (ИСС) включи в Плана за дейността си през 2021 г. разработване на становище на тема: „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“.

Разработването на становището бе разпределено на Комисията по икономическа политика и Комисията по социална политика. За водеща комисия по подготовката на проекта на становището бе определена Комисията по икономическа политика и за докладчици – Ивелин Желязков, Ваня Григорова и Георги Георгиев.

На пленарна сесия от 30.06.2021 г. ИСС прие становището.

1. Изводи и препоръки

- 1.1.** ИСС отчита прогнозите за следващи вълни на пандемията от COVID-19 и в тази връзка смята, че мерките за подпомагане на бизнеса и заетостта трябва да бъдат актуализирани и адаптирани към новите реалности. Анализът на вече прилаганите такива показва някои слабости, които следва да се отстранят, за да се изразходват по-ефективно ограничените публични средства.
- 1.2.** ИСС препоръчва създаването на мерки за справедлива, навременна и ефективна подкрепа за всички засегнати граждани и икономически субекти при ясни правила и равнопоставеност на бенефициентите и максимално облекчени административни правила и използване. Необходимо е и поставянето на фокус върху мерки за подкрепа на семейства, особено с цел запазване на децата в семействата и предотвратяване на раздялата в семействата и институционализирането на децата.
- 1.3.** ИСС смята, че мерките за запазване на заетостта имат нужда от прецизиране и насочване само към наистина нуждаещи се от подпомагане компании, които са част от сектори от ключово значение за националната икономика. В допълнение следва да се измени дизайнът на основната мярка за изплащане на компенсация на заетите лица, като бюджетът покрива съобразно равнището на дохода.
- 1.4.** На следващо място трябва да се има предвид, че работодателите следва да бъдат освободени от разходи за труд в период, в който служителите им не работят. Същевременно следва да се прекрати практиката компенсации да получават компании, които не изпитват затруднения. ИСС счита, че трябва да бъде гарантиран баланс между пряка подкрепа и финансови инструменти за предприятията, както и че работещите следва да имат право на самоинициатива, когато поради противоепидемични ограничения останат без доходи да могат да кандидатстват за компенсация.
- 1.5.** Според ИСС е необходимо да се въведе мярка за подкрепа на фиксираните разходи на предприятията в рамките на определеното от Европейската комисия (при спад на приходите от продажби с над 30%– до 90% за малките и до 70% за големите и средни предприятия).
- 1.6.** ИСС обръща внимание на факта, че през последните години достъпът до обезщетение за безработица беше ограничаван с всяко изменение на осигурителните правила. Отчита се увеличението на минималното дневно обезщетение от 9 на 12 лв. и някои краткосрочни отстъпки по отношение на част от регистрираните безработни с право на обезщетение, но тези стъпки са недостатъчни в период на безпрецедентна икономическа криза. ИСС счита, че България следва да адаптира политиката си в тази област, като разшири

възможността безработните лица да получават обезщетение за безработица в повече случаи и за по-продължителни периоди.¹

- 1.7.** ИСС отбелязва, че някои държавни предприятия, чиято дейност има висок потенциал именно в пандемична ситуация², не само не са се възползвали от нея, но и са ползвали компенсации, за да запазят заетостта на служителите си. Това е следствие от дългогодишното negliжиране на въпросните компании и позицията им на българския пазар, което налага спешни мерки за оползотворяване на съществуващия потенциал в обществен интерес.
- 1.8.** ИСС настоява за създаването на ефективно работещ механизъм за планиране, управление и мониторинг на антикризисните икономически мерки с участие на социалните партньори и структурите на организираното гражданско общество, за да бъдат използвани техния опит и експертиза, в това число и за осигуряване на прозрачно управление на публичните средства чрез мониторинг на изпълнението и проследяване на ефекта от отделните мерки.
- 1.9.** ИСС настоява, в случай на разработване на нови мерки за подкрепа, някои от тях да бъдат специално насочени към социалната икономика и доставчиците на социални услуги, независимо от правната им форма, които в условия на сериозна здравна криза бяха на първа линия, наравно със здравните работници и нямаха никакви средства за осигуряване на мерките за защита.
- 1.10.** С оглед на грижата към гражданите и повишаване на тяхното благосъстояние е уместно създаването на специални мерки, насочени към подкрепа за психичното здраве на гражданите, включително създаване на специални мерки за здравните работници на първа линия.
- 1.11.** ИСС смята за уместно и насърчава създаването на специални мерки, като подкрепа за процеса на преодоляване на кризата за всички микро, малки, средни предприятия, самонаети лица, неправителствени организации и институции, директно засегнати от временно затваряне. Тези мерки могат да бъдат финансови, но и меки под формата на ваучери за подобряване на капацитета и др.³
- 1.12.** ИСС отбелязва, че цената на основното диагностично изследване, с което се установява наличието на коронавирусна зараза и се локализира огнища, за да има възможност да се предприемат мерки за ограничаване на разпространението, което от своя страна да даде възможност за бързо възстановяване на

¹ Според месечния бюлетин за юни 2020 г. на Агенцията по заетостта, 35.2% от започналите работа през юни 2020 г. всъщност са се върнали на старото си работно място. При напускане по взаимно съгласие това означава, че тези граждани са получавали минимално обезщетение за безработица два месеца, което ги лишава от правото да получат нормално обезщетение следващите три години.

² Като „Български пощи“ ЕАД.

³ Такива мерки могат да бъдат: ускорено въвеждане на електронна администрация; субсидии за компенсиране на пропуснат оборот на компании и самонаети лица, затворени с решение на правителството; помощ „Рестарт“ за самонаети чрез целева еднократна подкрепа; редуциране на осигурителните вноски за наетите; ускорена данъчна амортизация.

икономическия живот – PCR тест, не беше регулирана административно. Това доведе до нарастване на разходите за диагностика, които в голяма част от случаите се поемат от гражданите⁴, отказ от тестване и пропускане на възможността за възобновяване на производствените дейности в кратки срокове. ИСС препоръчва да се наложи таван на цената за извършване на PCR тест и да се разшири възможността за диагностика през Националната здравноосигурителна каса (НЗОК).

- 1.13.** ИСС признава правото на минимален доход за трудещите се в случаите, в които не могат да полагат труд поради наложени противоепидемични мерки и в тази връзка отбелязва, че при принудително преминаване към неплатен отпуск компенсациите следва да не бъдат по-ниски от размера на нетната минимална работна заплата. Същевременно на тези работещи следва да бъдат гарантирани всички здравноосигурителни и пенсионни права.
- 1.14.** ИСС отчита натиска, който понесе здравната система както кадрови, така и финансов. Същевременно отбелязва ключовата роля на финансовата устойчивост на здравеопазването за връщане към нормалното функциониране на икономиката и обществото, поради което следва да се предприемат стъпки към по-устойчиво финансиране на здравната грижа и за ограничаване на източването на НЗОК и държавния бюджет. ИСС счита, че прилагането на пазарния подход към здравеопазването лишава българските граждани от необходимите средства за лечение.
- 1.15.** С оглед запазване на обхвата на здравното осигуряване, особено в ситуация на глобална здравна криза, следва да отпадне изискването за възстановяване на здравните права след плащане на пропуснатите вноски за 5 години назад, което не съществува в нито една европейска държава.⁵
- 1.16.** ИСС препоръчва да се приеме извънредно законодателство, което да позволи бърза реакция на изпълнителната власт в пандемични ситуации като настоящата. Това ще позволи да се избегнат някои пропуски, които бяха направени през последната година поради факта, че никога досега в България не е обявявано извънредно положение.
- 1.17.** В бъдеще ще станат необходими политики, които да повишават финансовата устойчивост по структурни начини. Такива политики включват програми за финансово образование на работните места или за пряко насърчаване финансовата устойчивост на домакинствата. Има много примери на подобни политики, осъществени по света, които целят повишаването по структурен път на нивото на финансова подготвеност и финансова грамотност. Показано е, че

⁴ До края на 2020 г. 90% от извършените тестове са за сметка на домакинствата.

⁵ Пенкова, Д., Публични разходи за здравеопазване в България и Европейския съюз, 2020. https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/publications/Publichni_razhodi_za_zdraveopazvane_v_Bulgaria_i_v_ES_WEB_BG.pdf

има силна взаимовръзка между финансовата грамотност и финансовата стабилност на домакинствата.

2. Въведение

Когато се опитваме да правим оценка на въздействието на пандемията COVID-19 върху икономиката на страната ни и върху и обществото като цяло, трябва да имаме предвид две изключително важни обстоятелства. Първото е, че пандемията е глобално явление и пораженията ѝ трябва също да се разглеждат в глобален контекст. По тази причина, ИСС се опитва да оцени въздействието на пандемията върху България, българската икономика и българското общество в сравнителен план, най-вече с останалите държави от Европейския съюз (ЕС) и Обединеното кралство.

Второто обстоятелство е, че въпреки днешните ни възможности да „квантифицираме“ много от ефектите на пандемията и да измерваме нанесените ни поражения, ние не трябва нито за миг да забравяме, че постигналото ни нещастие е преди всичко огромна психологическа травма и много от ефектите ѝ ще останат скрити в бездната на подсъзнанието на хората. Дали това ще доведе до поколенчески, генерационни травми ще разберем тепърва, но травматичният характер на ставащото е вън от всякакво съмнение.

Трябва изрично да се подчертае, че масовите травматични състояния вече са довеждали до промени в хода на историята, при това – твърде неблагоприятни. Такива са случаите с травмата и пост-травматичният стрес от Първата световна война, като и от „Голямата депресия“.

Общият ефект от днешната пандемия COVID-19 е от мащаба на Голямата депресия, при това той беше „постигнат“ много по-рязко, за много по-кратък период от време. Затова, би било много добре да се осмислят „светлите перспективи“, които тепърва ни се „откриват“, като последици от пораженията нанесени и нанасяни от пандемията COVID-19. Дори и епизодичният факт на летните протести в България през 2020 г. е в определена степен рожба и на шока от пандемията и социалната изолация.

3. Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България

3.1. Заетост по време на първия „локдаун“ през април 2020 г. и възприемането на ситуацията от гражданите на България – максимална фрустрация в рамките на ЕС.

От представените сравнителни данни за ЕС 27 и Обединеното кралство, може да се даде оценка, че през месец април 2020 г., България седи много зле в общата картина.

Най-тревожният факт е, че България седи изключително зле по отношение на постоянно загубените работни места. В тази категория, България е абсолютен лидер в две от възрастовите групи. Тя е на първо място по постоянно загубени работни места във възрастовите групи от 18 до 34 години, сумарно за двата пола и от 35 до 50 години, сумарно за двата пола.⁶

Малко по-благоприятно е положението при възрастовата група на хората над 50 годишна възраст, сумарно за двата пола, където България е на „по-благоприятното“ четвърто място. В крайна сметка, когато се говори за цялата съвкупност на мъжете и жените от 18 до над 50 годишна възраст, загубили работата си постоянно, България отново е на първо място.

Тези данни би трябвало да ни обезпокоят много, защото подобно убедително „лидиране“ говори за травматичния характер на станалото. Докато в много други европейски страни се достигат максимуми на мъже и жени, загубили работата си временно и там България е на малко по-заден план, то точно при постоянно загубените работни места ние водим.

Още по-неприятно е, че ударът е понесен в най-голяма степен от младите и от хората от средната възраст. България по принцип има проблеми с младежката безработица и е един от европейските лидери по така наречените NEETs – младежи, които не учат, не работят и не са обхванати от професионална квалификация. Преди, ние имахме известни извинения за това, че сме лидери по NEETs, поради самата тяхна структура, включително и значителния дял на младежи от етническите малцинства, влизащи там. Но сега става дума единствено за изгубени работни места и България е лидер по постоянно загубени работни места в разгара на пандемията, с особен акцент върху младите хора и заетите, които са на средна възраст.

Това положение може дори да стане причина за допълнителна радикализация на обществените настроения с приближаването на края на срока на изплащане на обезщетенията срещу безработица (там, където има такива).

Вижда се също така, че в сравнителен европейски план, ударът който сме понесли и който видимо не е бил особено смекчен от иначе многобройните мерки в подкрепа на бизнеса и на заетостта е бил толкова силен, че ни изпраща на челна позиция и при генералната съвкупност.

При разглеждане на мъже и жени заедно, на възраст от 18 до над 50 години, загубили работата си и постоянно и временно, България е на пето (5) място

⁶ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 3-19, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshthen_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

от общо 28 държави. При това става дума за процент, който е много обезпокоителен – 37,4 %. Също така, трябва да се има предвид, че България се е оказала на пето, а не да речем на трето място, главно поради огромния брой загубили работата си временно в Гърция и Кипър, поради колапса на туризма в тези страни. Пак в сравнителен план, можем да се досещаме, че отрасли, в които в други държави хората губят работните си места временно, у нас работните места са загубени за постоянно. **Това също трябва да ни накара още един път да обсъдим и анализираме предприетите мерки в подкрепа на бизнеса и на заетостта.** За съжаление, емпиричните данни за загубата на работни места, които пък отразяват степента в която редица икономически дейности са изпаднали в беда, показват, че положителният ефект от мерките не е този, който всички бихме искали.

3.2. Картината на загубата на работни места в хода на пандемията, една година по-късно – юли 2021 г.

Пак през пролетта на 2021 г., една година след началото на затваряне на различни икономически дейности в страните от ЕС, в това число в пълна степен и в България, загубите на работни места не даваха признаци на възстановяване. В общоевропейски план, 10% от респондентите, които са имали работа преди пандемията бяха загубили работните си места. Това беше повишаване на безработицата в общоевропейски контекст с 2% спрямо лятото на 2020 г. и два пъти по-голямо спрямо пролетта на 2020 г. (През лятото на 2020 г., безработните бяха нараснали с 8%, докато през пролетта на същата година нарастването беше с 5%).⁷

Вижда се, че през пролетта на 2021 г., броят на загубилите работата си в България е нараснал забележимо. След като през лятото на 2020 г., малко по-малко от 1% от загубилите работата си през пролетта на 2020 г. са успели да се върнат на работа, през пролетта на 2021 г., делът на загубилите работата си по време на пандемията вече е от порядъка на 14%.⁸

Официалните данни, публикувани на сайта на Националния статистически институт (НСИ), с източник Агенцията по заетостта(АЗ), сочат, че новорегистрираните безработни лица в периода 30 декември 2019 г. - 20 юни 2021 г. са 558 887. За същия период постъпилите на работа граждани са общо 373 218 души. Това означава, че в България за периода на извънредното положение и извънредната епидемиологична обстановка са загубени 185 669 работни места.⁹

⁷ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 24-26, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshthen_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

⁸ Пак там.

⁹ Данните могат да бъдат открити на интернет сайта на НСИ <https://www.nsi.bg/node/18150>

Действително, има една група страни – Кипър, Испания, Литва и Гърция, където положението е много по-тежко и тревожно, но в своята група от страни със сходни показатели, България е в най-тежко положение. България може да бъде отнесена към групата със „средно големи“ загуби на работни места поради пандемията към пролетта на 2021 г., като в тази група могат да бъдат отнесени: Латвия, Австрия, Унгария, Словакия, Хърватско, Полша, Португалия, Ирландия и България. За съжаление, в тази група България е с най-голяма загуба на работни места.

По този начин, в рамките на емпиричното изследване на „Eurofound“, към пролетта на 2021 г., България е на пето място по постоянно загубени работни места, като спрямо средната стойност за ЕС 27, българският „резултат“ е по-висок с около 40 %.¹⁰

Би могло да се размишлява, дали има връзка между посочения резултат на загуба на работни места в България и факта, че тя е на негативния полюс в ЕС 27 по отношение на използване на дистанционна работа.

През пролетта на 2021 г., най-много работят изцяло от дома си в Ирландия – 48 %. Най-малко работят дистанционно от дома си в Хърватско – 9 % и в България – 10 %. Това само по себе си е лоша новина, защото България е в по-благоприятно положение от редица страни, що се отнася до скорост и цена на интернет.¹¹

3.3. Затрудненията в личните финанси на гражданите, възникващи в хода на пандемията.

По време на първия „локдаун“ през месец април 2020 г., емпиричните изследвания откриват много свидетелства за широко разпространена икономическа несигурност сред респондентите, особено в областта на личните финанси.

През юли 2020 г., България си остава с най-голям дял на респонденти, отговарящи, че финансовото им положение се е влошило – 49 %. Едновременно с това, България, Италия и Словения бележат най-голямо намаляване на дела на хората с влошаващо се финансово положение спрямо месец април 2020 г. Намаляването в процентни пунктове е съответно 10 за България, 13 за Италия и 11 за Словения.

¹⁰ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 24-26, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshten_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

¹¹ Пак там.

Общо взето, може да се направи заключението, че през април 2020 г., шокът и притеснението в България са били толкова големи, че 59% от респондентите са декларирали влошаване на финансовото им положение.¹²

Впрочем, групата на държавите с най-мрачно усещане на респондентите за финансовото им състояние през месец юли 2020 г. са „обичайните заподозрени“: Португалия (40%), Словакия (41%), Кипър (42%), Гърция (43%), Испания (44%), Румъния (44%), Унгария (46%), Хърватско (47%), Полша (49%) и България (49%).¹³

Показателно е, че и през април и през юли 2020 г., всеки десети респондент в рамките на ЕС е просрочил някакви задължения. Между отделните категории статуси на заетост, най-тежко е било положението при безработните, (което е съвсем логично и без наличие на пандемия) и при самонаетите. Показателно е, че делът на хората просрочили задължения при самонаетите е в пъти по-висок, отколкото при хората, които са на работа и при пенсионерите. Също така, показателно е, че при безработните, делът на хората, които са просрочили свои формални или неформални задължения е нараснал през юли спрямо април.¹⁴

Около 50 % от респондентите, анкетирани по време на пандемията могат да бъдат класифицирани, като намиращи се във „финансово чуплива“ („финансово крехка“) ситуация, в смисъл, че ако нямат редовни доходи, техните спестявания няма да им позволят да поддържат обичайния си стандарт на живот за повече от три месеца.¹⁵

Ако при „финансовата чупливост“, различията са най-контрастни между отделните социалноикономически групи, то когато говорим за субективната оценка на респондентите, отговарящи на въпроса дали „връзват двата края“ (“to make ends”), там много видими стават разликите между отделните държави – членки на ЕС. Разликата между крайните стойности, наистина е много голяма – ако в Дания през пролетта на 2021 г. 14% от респондентите са споделили, че домакинствата им трудно „връзват двата края“, то в Хърватско 74% от респондентите срещат подобни трудности.¹⁶

България не е в благоприятна позиция при този „разрез“. Повече се оплакват от трудности с „връзването на двата края“ само в Хърватско, Словакия и Гърция.

¹² Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 27-28, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshten_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

¹³ Пак там.

¹⁴ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 27-28, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshten_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

¹⁵ Пак там, стр. 28 – 29.

¹⁶ Пак там, стр. 32.

Показателите и на четирите посочени държави и за април 2020 г., и за юли 2020 г., и за пролетта на 2021 г. са много по-неблагоприятни в сравнение със средните показатели за Европейския съюз.¹⁷

У нас делът на тези, които смятат, че трудно „врзват двата края“ през пролетта на 2021 г. е около 67% - толкова, колкото е бил и през април 2020 г. Подобриенето през юли 2020 г., когато този показател е намалял на 61% е било мимолетно.

През пролетта на 2021 г., България продължава да води по дял на респондентите, смятащи, че финансовото им положение се е влошило. Получава се така, че през април 2020 г., 58 % от респондентите в България съобщават за влошено финансово положение. През юли 2020 г., делът им е 49%, а през пролетта на 2021 г. – 42 %. През целия период, България е водеща по дял на респондентите, които усещат, че финансовото им положение се е влошило. Единствено през лятото на 2020 г.- през месец юли, България е догонена от Полша, но през пролетта на 2021 г., страната ни отново е едноличен лидер. Най-близо до нас са Словакия, Гърция и Кипър.¹⁸

Малко по-добре изглеждат нещата за българите по отношение на очакванията им от бъдещето. Ако по отношение на настоящото им състояние, българите продължават да бъдат „мрачните водещи“ в ЕС, по отношение на очакванията от бъдещето, те са изпреварени поне от три европейски държави – Гърция, Словакия и Полша. Също така, през пролетта на 2021 г., негативните очаквания във финансов план в България, Унгария и Хърватско са изравнени.¹⁹

3.4. Влошаване на психическото благосъстояние на всички социални групи.

Всички са единодушни, че здравната и икономическа криза, предизвикана от пандемията COVID-19, има огромно въздействие върху психическото благополучие на хората, като най-неблагоприятно тя се е отразила на младите респонденти и на безработните.

При повечето държави, след първоначалния шок от пандемията, отразил се по безспорен начин върху индекса WHO-5 и довел до неговото безпрецедентно намаляване се наблюдава леко подобряване на положението. Едно от най-осезателните подобрения в периода април – юли 2020 г. е точно в България. През април 2020 г. индексът на психическо благополучие в България е намалял до 47, но през юли той се подобрява до 55.²⁰

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Пак там, стр. 34.

¹⁹ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 35, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshten_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

²⁰ Пак там, стр. 36 – 37.

Последното е впечатляващо, защото извежда България на доста предна позиция по отношение на психичното благополучие и страната се оказва извън зоната на пряко заплашените от изпадане в депресия. През юли 2020 г., индексът WHO-5 за България е по-висок от средния за ЕС, който е 53.²¹

След лятото на 2020 г. се наблюдава значително общо влошаване на психичното здраве във всички възрастови групи, като WHO-5 индексът е по-нисък от този през пролетта на 2020 г., по време на първия „локдаун“.²²

3.5. Срив на основни здравни услуги.

Според различни източници, пандемията е предизвикала срив на предоставянето на различни публични услуги в общоевропейски план, включително и в областта на основни здравни грижи, на здравната превенция и на психическото здраве. Независимо от това, че предоставянето на здравни грижи беше възстановено относително бързо в повечето страни, в различни части на Европа, в това число и в България, съществуват проблеми с предоставянето им.

Средно за ЕС 27, повече от една пета от респондентите – 21 %, са пропуснали медицински преглед или лечение по време на пандемията. Този дял се запазва и през лятото на 2020 г. и през пролетта на 2021 г.²³

Разбира се, междуременно в едни държави се наблюдава повишаване на нивото на необслужени нужди от здравни грижи, а в други – понижаване на това ниво. Така например, най-рязкото подобряване на ситуацията с недостига на здравни грижи по време на пандемията в периода лято 2020 г. – пролет 2021 г. се отчита в Литва. През лятото на 2020 г. в Литва около 39 % от респондентите съобщават за непосредствени необходими от здравни грижи. За сравнение, по същото време в България съобщават за непосредствени необходими от здравни грижи около 18% от респондентите.²⁴

През пролетта на 2021 г., показателите на двете държави практически са се изравнили. В Литва, респондентите съобщаващи за подобни проблеми са около 26,5 %, а проблемите в България междуременно са нараснали според данните на респондентите и у нас делът на непосредствените необходими от здравни грижи е достигнал 26 %.

По този начин, „лидерите“ по този непрестижен показател през пролетта на 2021 г. са Унгария с 36 %, Португалия с 34,5%, Латвия с 29 % и Румъния с 28,5 %.

²¹ Пак там.

²² Пак там, стр. 39 – 40.

²³ Дечев, Т., Помощен доклад към Становище на Икономическия и социален съвет на Р. България на тема „Икономическите последици от разпространението на COVID-19 в България и мерки за преодоляването им“, С., юни 2021 г., стр. 41, http://www.ised.bg/wp-content/uploads/2021/06/2021_06_21_Pomoshthen_doklad_kam_Stanovishte_na_ISS_za_COVID-19.pdf

²⁴ Пак там, стр. 42.

Литва и Ирландия са с по 26,5 %, България е с 26 %, Испания и Хърватско са с по 25 %, Словения и Гърция с по 24,5 %. Фактически, след групата на страните с най-големи проблеми в предоставянето на здравни грижи по време на пандемията – Унгария, Португалия, Латвия, Румъния и Полша, идва втора група със значително по-умерени трудности, в която е и България. Това е групата на Литва, Ирландия, България, Испания, Хърватско, Словения и Гърция.²⁵

Една година по-късно, затрудненията пред българското здравеопазване значително нарастват и макар, че не е в най-критичната група, България е във втория „пакет“ от държави по нивото на затрудненията ѝ, свързани с невъзможност да се посрещнат необходимости от здравни грижи. Това говори за загубено ценно време през лятото и есента на 2020 г.

4. Мерки по отношение на заетостта

Поради очаквания по-голям брой лица, които ще загубят работата си и ще кандидатстват за обезщетения за безработица, с промени в Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2020 г. (изм., бр. 34 от 09.04.2020 г., в сила от 09.04.2020 г.) разходите и трансферите по бюджета на фонд „Безработица“ са увеличени с 1 млрд. лв. (от 438 291.3 хил. лв. до 1438,291.3 хил. лв.). Част от тези средства освен за парични обезщетения за безработица, могат да се разходват и за мерки, свързани със запазване на заетостта при определени от Министерския съвет ред и условия.

4.1. По време на извънредното положение мярката, която беше предвидена за **запазване на заетостта**, е т.нар. мярка „60/40“, прилагана през Постановление на Министерски съвет № 55 и срок на действие до 30 юни 2020 г. Впоследствие тя беше модифицирана значително, промяната влезе в сила от 1 юли 2020 г., регламентира се в ПМС № 151 и продължи да действа до 30 септември, когато беше изменена през ПМС № 278 със срок до 31 декември 2020 г., а след това с ПМС № 416 със срок до 31 март 2021 г.

4.1.1. ПМС 55 – мярката беше заложена в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. Във финалния си вариант извънредното законодателство беше обнародвано на 24 март 2020 г. Финалният вариант включва предприятията от всички сектори (изключени са много малка част от икономическите дейности), които отговарят на определени условия – да са регистрирали спад на приходите от продажби с не по-малко от 20%, да нямат задължения към НАП и общините, да нямат влезли в сила наказателни постановления за нарушения на Кодекса на труда или Закона за трудовата миграция и трудовата мобилност.

²⁵ Пак там.

Резултати: По ПМС № 55 са изплатени **186.5 млн. лв.** от целево преведените 1 млрд. лв. във фонд „Безработица“ на НОИ. **8987 фирми** са получили средства от държавния бюджет.

4.1.2. ПМС № 151 е вторият етап на мярката „60/40“. Едната от разликите е в осигурителния доход, чиято база става осигурителният доход от месец май, поради което дневният осигурителен доход вече е по-висок, оттам и компенсациите са по-високи. Но основната разлика е в това, че вече се изплаща на дружества, които работят, формират приходи и съответно печалба. ПМС 151 представлява директни грантове от държавния бюджет за частния сектор.

Резултати: По ПМС 151 са изплатени **345.8 млн. лв.** от преведените още в началото на извънредното положение 1 млрд. лв. във фонд „Безработица“ на НОИ. Обхванати са **4938 фирми**. Броят им е наполовина на дружествата, получавали средства в предходния период по ПМС 55.

4.1.3. ПМС № 278 - Смисълът от приемане на това постановление, което се отнася отново до мярката „60/40“ във втория ѝ вариант, е в удължаване на мярката до 31 декември 2020 г., промяна на месеца, който е база за определяне на осигурителния доход на лицето (от май на август) и добавяне на още една икономическа дейност, фирмите от която може да кандидатстват.

Резултати: **6864 фирми** са получили средства за периода октомври-декември 2020 г. по това постановление. Отчита се ръст спрямо предходния период юли-септември. Компенсациите са в размер на **311.2 млн. лв.**

4.1.4. ПМС № 416 - Това е поредно удължаване на действието на „60/40“ от 1 януари до 31 март 2021 г. Тук за пръв път се дава възможност за кандидатстване и на компании, чиято дейност е била ограничена поради пандемичната криза след юни 2020 г., като срокът беше удължен до 31 декември 2020 г.

Резултати: По ПМС № 416 средства до 15 април 2021 г. са получили **6542 фирми**. Изплатени са компенсации в размер на **272.6 млн. лв.**

4.1.5. Резултати от мярката 60/40 по всички ПМС:

По-голямата част от фирмите е използвала мярката 60/40 по повече от едно постановление. До 20 април 2021 г. по всички постановления общо **12 841 фирми** са получили средства. Изплатените компенсации общо са **1.116 млрд. лв.** Общият брой на служителите, получили компенсации, е **288 884 души**.

Средно 1,5% от всички подкрепени работодатели (тези с 250 и повече осигурени лица в месеца на получаване на подкрепата) са получили 42,5% от всички средства, докато към около 58% от работодателите (тези с под 10 осигурени лица в месеца на получаване на подкрепата) са насочени малко над 6% от всички изплатени средства.

Близо 84% от средствата са концентрирани в пет икономически дейности, в т.ч. „Преработваща промишленост“ (42,5%), „Хотелиерство и ресторантьорство“ (13,3%), „Търговия; Ремонт на автомобили и мотоциклети“ (11,5%), „Транспорт, складиране и пощи“ (8,7%) и „Добивна промишленост“ (8,0%).

Близо 67% от средствата са концентрирани в пет области на страната, в т.ч. София (36,1%), Стара Загора (13,5%), Пловдив (6,5%), Бургас (5,6%) и Варна (5,5%);

4.2. Мярка „Запази ме“ по ПМС № 325

Мярката е приета на 26 ноември 2020 г., с оглед на факта, че правителството на следващия ден затвори редица бизнеси. По силата на ПМС 325 от 2020 г. се изплащат компенсации по 24 лв. на ден на работещи от сектори с ограничена дейност, ако са взели неплатен отпуск. Като размерът компенсацията представлява два пъти дневното минимално обезщетение за безработица.

С ПМС № 418 от 30 декември 2020 г. е променен размерът на компенсацията от 24 лв. на 75% от осигурителния доход на лицето. Този размер в някои случаи – например при минимална работна заплата (МРЗ), всъщност е по-малък от нетния размер на същата.

Резултати общо по двете ПМС:

До 3 юни 2021 г. са подадени 13 333 заявления от страна на фирмите, от тях са одобрени 12 062, а 1271 са били отхвърлени. Общо 57 274 са засегнатите лица, някои от тях се повтарят.

4.3. Мярка „80/20“

По тази мярка се изплащат по 290 лв. на одобрен кандидат, но е допустимо да се комбинира с „60/40“, като подпомагането не бива да надвишава 80% от осигурителния доход на служителя. Отнася се за сектор „Туризм“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт“. Механизмът и обхватът на това подпомагане се определят първо в Решение на Министерски съвет 429 от 26 юни 2020 г., а впоследствие възможният период на подпомагане се разширява от 6 месеца на „не по-късно от 31 март 2021 г.“ с Решение на Министерски съвет 982 от 31 декември 2020 г. В тази сума се включват данъци и осигуровки за сметка на работника и на работодателя, поради което чистата сума, която стига до работещия е 189 лв.

За да получава тези компенсации, работодателят следва да отчита поне 20% намаление на приходите. Тук могат да се включат и общинските фирми. Във второто решение на МС е посочено, че средствата ще бъдат възстановени от оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. Финансовият ресурс по мярката 80/20 е в размер на 80 млн. лв.

До 03.06.2021 г. са подадени 3838 заявления, от които са одобрени 3393 за 44 539 работници и самоосигуряващи се лица.

4.4. „Заетост за теб“

По тази програма работодатели имат възможност да наемат безработни лица, за които да получават средства от европейски проект. Предоставената безвъзмездна помощ покрива разходи за субсидирана заетост в размер на МРЗ, установена за страната, и разходите за дължимите осигуровки за сметка на работодателя върху МРЗ. Максималният срок на подпомагане е 6 месеца. От общия размер на средствата – 160 млн. лв. е отделена квота от 50 млн. лв. за сектори туризъм, хотелиерство и ресторантьорство.

Резултати :

По процедурата са подадени над 19 643 заявления от работодатели за разкриване на 50 000 работни места. Няма информация с каква част от тях и за колко работници са сключени договори, както и за изразходените по програмата средства.

4.5. Безлихвени кредити

Решението за отпускане на безлихвени кредити на лица в неплатен отпуск и самоосигуряващи се лица беше взето на 14 април 2020 г. За целта беше увеличен капиталът на Българската банка за развитие (ББР), като 200 млн. лв. бяха предвидени за тези кредити.

В края на 2020 г. беше удължен срокът за кандидатстване за безлихвен кредит до 30 юни 2021 г. Беше увеличен и неговият размер от 4500 лв. на 6900 лв. Кредитите са с максимален срок на издължаване до 5 години, с минимум 6 месеца и максимум 24 месеца гратисен период.

Резултати:

Към 10 май 2021 г. по Програмата за физически лица ББР е потвърдила за гарантиране кредити за 208 973 013 лв.

4.6. Ясна тенденция на намаляване на одобрението на предприетите в рамките на страните от ЕС 27 мерки за подкрепа и подпомагане в условията на пандемията COVID-19.

От лятото на 2020 г. насам, одобрението и задоволството на обществото от предприетите мерки за подкрепа и подпомагане забележимо намаляват в рамките на страните от ЕС. През лятото на 2020 г., 16 % от всички респонденти са били съгласни, че получаването на подкрепа е лесно и ефикасно. До пролетта на 2021 г., този дял се е стопил до 10%. Междувременно, дялът на респондентите, които поддържат мнението, че мерките за подкрепа стигат до тези, които се нуждаят от тях в най-голяма степен пада от 20% на 12% през същия период.

Спадът в приемането на мерките за прозрачни и честни е дори още по-драстичен – делът на респондентите, които приемат, че мерките са честни и прозрачни пада от 25% на 15%, докато делът на респондентите, които смятат, че мерките са честни спада от 22% на 12%, което означава срив с почти 50%.

Прегледът на данните от пролетта на 2021 г., показва сериозни различия в нивото на одобрение на мерките в отделните държави членки на ЕС. Вижда се, че освен че одобрението на мерките е ниско и намаляващо с хода на времето, различията между отделените държави са значителни.

Особено ниско ниво на одобрение се наблюдава в Германия, Испания, Словакия, Полша, Чехия и Португалия. В тези шест държави, нито една от споменатите по-горе оценки (яснота и прозрачност; леснота и ефикасност; честност; подкрепа за най-нуждаещите се) не достига до 15-процентово одобрение. На другия полюс са Дания, Естония, Ирландия, Литва, Люксембург, Малта и Словения, където и четирите оценки винаги са равни или по-големи от 15%.

България, Латвия, Нидерландия и донякъде – Италия, образуват своеобразна подгрупа от страни със сходни резултати. Италия се отличава от останалите изброени държави по много високата оценка на респондентите за правилната насоченост на мерките. Емпиричните проучвания показват, че 18% от респондентите в България смятат, че правилата за прилагане на мерките в условията на пандемията са ясни и прозрачни. Също така, 10 % от респондентите смятат, че помощта стига до бенефициентите лесно и ефикасно. В честността на мерките вярват около 13,5 % от респондентите, а това че подкрепата достига до тези, които се нуждаят най-много се споделя от 10 %.

Макар че България не попада в групата на най-недоволните, оценката дадена от респондентите не е никак ласкателна нито по отношение на „архитектурата“ на мерките, нито към начина им на прилагане. Последното със сигурност е имало отражение както върху общественото напрежение през лятото на 2020 г., така и върху изборните резултати през 2021 г.

Данните на Международния валутен фонд до април 2021 г.²⁶ за размера на публичните разходи, в изпълнение на предприетите икономически мерки, като процент от БВП средно за ЕС са 10,6% и съответно за България – 8,4%, потвърждават основателността на скептицизма на българските граждани, констатиран в емпиричните изследвания.

5. Подпомагане на бизнеса

Икономическите мерки за бизнеса, при вече обявено извънредно положение, бяха сред първите, които се обсъдиха след наложените частични ограничения в България.

²⁶ IMF, Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic, April 2021 <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>

Тук поставяме акцент върху възможностите за получаване на грантове, безлихвени кредити, специалните мерки за туризма и заведенията.

Основният проблем при тези мерки, както и мерките за запазване на заетостта, е фактът, че беше допуснато да се подпомагат компании, които впоследствие да реализират печалби, да разпределят дивиденди и бонуси за висшия си мениджмънт, вместо тези средства да се използват за подпомагане на гражданите, здравната система, самоосигуряващите се лица.

5.1. Безвъзмездни плащания

Макар в самото начало на кризата да се обсъждаха вариантите за подкрепа на бизнеса, те не бяха приложени веднага. Единствено някои големи компании можеха да издържат финансово при намалена или дори напълно замразена производствена дейност. Всички останали обаче не разполагат със значими резерви, поради което навременната подкрепа за тях беше жизненоважна.

5.1.1. Мярка „3-10“ – по тази мярка се отпускаха между 3 и 10 000 лв. на микро и малки предприятия, без да е нужно да изпълняват сложни изисквания. Средствата за това подпомагане идват от Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ 2014-2020, BG16RFOP002-2.073 „Подкрепа на микро и малки предприятия за преодоляване на икономическите последици от пандемията COVID-19“. С получените грантове може да се финансират всякакви дейности на фирмата, с изключение на тези, които са приключени преди февруари 2020 г. Общият размер на отделените средства по процедурата е 173 млн. лв.

Най-големият проблем при тази мярка беше ограниченият ресурс. При 414 000 микро и малки фирми, функциониращи в България, средствата можеха да стигнат до едва 57-58 000 фирми, ако всички те получат минималния размер на помощта – 3 хил. лв. Процедурата стартира на 14 май 2020 г. със закъснение, сайтът блокира поради високия наплив към него. В същия ден са регистрирани почти 13 хил. предложения за над 106 млн. лв., поради което Министерството на икономиката веднага започва да търси начин да увеличи бюджета. Осигурени са още 52 млн. лв. от ОПИК, улеснено е коригирането на нередовни документи от страна на фирмите.

До 7 юни 2021 г. са сключени договори с 23 603 фирми на обща стойност 191.8 млн. лв.

5.1.2. Мярка „30-150“ – тази схема е аналогична на подпомагането за микро и малките предприятия, но тук е за средни такива. Финансирането е между 30 и 150 хиляди лв. Средствата са от ОПИК, BG16RFOP002-2.077 „Подкрепа за средни предприятия за преодоляване на икономическите последици от пандемията COVID-19“. Набирането на предложенията започна в началото на август и продължи до 24 август 2020 г. Общият размер на средствата е 200 млн.

лв., като 30 млн. лв. са национално съфинансирани. До 2 юни 2021 г. са подписани вече договори с 1550 фирми на обща стойност 213 116 104,04 лв.

Прегледът на компаниите, които са получили грантове по оперативната програма показва, че достъпът до тези средства не е добре прецизиран.

- 1) *Транспортни компании* – както вече беше споменато, към този сектор са насочени най-много средства по мярката. Заслужава да се отбележи, че транспортните фирми освен 60/40 имаха възможност да получават допълнително по 290 лв. на заето лице, като мярката става 80/20.
- 2) *Фирми за недвижими имоти*. Един от основните критерии за достъп до тези средства беше компанията да е регистрирала спад с 20% в оборота за **един** от календарните месеци в периода от 01.02.2020 г. до месеца, предхождащ месеца на кандидатстване, спрямо оборота за същия месец от 2019 г.

Наличието на спад в един месец, не означава, че компанията няма възможност да се справи. Специално по отношение на фирмите за покупко-продажба на недвижими имоти спад имаше в първото и второто тримесечие, след това се наблюдава възстановяване.

- 3) *Куриерски фирми* – това са компаниите, които не само не загубиха, но и спечелиха от кризата, тъй като големи магазини бяха затворени и значителна част от продажбите вече се правят онлайн. Въпреки това сред бенефициентите на европейски средства присъстват и такива компании.
- 4) *Болници, в това число СБР* – за частта от дейността, за която имат договор с НЗОК, болниците получаваха безусловно 85% от отчетената през януари 2020 г. стойност, дори да не са я изработили. Някои болници са кандидатствали и са получили подпомагане по тази оперативна програма, въпреки че бележат не спад, а ръст на хоспитализираните пациенти по клинични пътеки.

5.1.3. Процент от оборота

Към това подпомагане се премина към края на 2020 г. Средствата по някои мерки още се разплащат. През декември 2020 г. Асоциацията на индустриалния капитал в България и КНСБ предложиха подпомагането да е в размер на 20% от оборота и да се изплаща на всички компании с определен, доказуем спад на приходите от продажби.

- 1) *Безвъзмездна финансова помощ за автобусните превозвачи* – транспортът е един от секторите, който пострада най-тежко от налаганите ограничения както в страната, така и в чужбина. Подпомагането е по ОПИК, BG16RFOP002-2.079 „Подкрепа за МСП, извършващи автобусни превози, за преодоляване на икономическите последствия от пандемията COVID-19“.

Бюджетът е 30 млн. лв., като 25.5 млн. лв. са европейски средства. **До момента по тази мярка са подпомогнати 580 дружества с малко над 29 млн. лв. Около 10% от всички бенефициенти са получили повече от 100 000 лв.**

2) *Оборотен капитал* – в момента са в ход две нови процедури по набиране на кандидати. Едната е за малки предприятия с оборот над 500 хил. лв. (BG16RFOP002-2.089). Тук подпомагането е в размер на 50 000 лв. Общият бюджет е 78 млн. лв. Средствата са разпределени по икономически сектори, като най-голям дял е отделен на сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“.

Другата процедура е за МСП, които бяха засегнати от последните (от месец ноември 2020 г.) наложени ограничения (BG16RFOP002-2.095). Общият разполагаем бюджет по нея е 156 млн. лв. Максималният размер на грантовете е 150 хил. лв. за затворените с акт на държавен орган предприятия до 31 януари 2021 г. и 300 хил. лв. за затворените със заповед до 31 март 2021 г. Съобразно икономическата дейност на предприятието максималната възможна помощ е 10% или 20% от оборота без ДДС.

3) *Подкрепа на МСП от туристическия сектор* – средствата се отпускат по ОПИК, BG16RFOP002-2.080 „Подкрепа за МСП от туристическия сектор за преодоляване на икономическите последствия от COVID-19 чрез прилагане на схема за подпомагане от Министерството на туризма (МТ)“. Бенефициенти са 720 фирми, общият бюджет е 70 млн. лв. Изплатените средства варират от 51.94 лв. до 370 хил. лв.

4) *Държавна субсидия за чартърни полети* – след одобрение от ЕК в края на юли 2020 г. беше стартирана мярката за изплащане на държавни субсидии в размер на 35 евро на седалка при минимум 100 запълнени места в самолетни полети. Според справка, изпратена от Министерството на финансите до Временната комисия в Народното събрание за контрол на разходите на публични средства, свързани с преодоляването на последствията от разпространението на Ковид-19, се вижда, че са изразходвани 3.5 млн. лв. от общо заделен бюджет в размер на 55 млн. лв.

5.2. Преференциални кредити

Половин месец след влизане в сила на извънредното положение, Министерският съвет прие решение, с което разреши увеличението на акционерното участие на държавата в капитала на Българската банка за развитие със 700 млн. лв. Тези средства трябва да послужат за издаване на портфейлни гаранции към банките, които да им позволят да предоставят по-гъвкави условия за бизнес кредити. Впоследствие част от тези средства в размер на 200 млн. лв. са отделени за

безлихвени кредити за хора, които са в неплатен отпуск поради настъпилата криза. (т. 4.5)

Мярката първоначално е насочена само към микро-, малките и средните предприятия от всички сектори. Търговската банка, която отпуска кредита, е задължена да редуцира стандартната си лихва с 0,8%. Максимално възможният размер на кредита е 300 000 лв. Очакванията по програмата са да бъдат отпуснати и усвоени 2 млрд. лв. заеми, които се гарантират от ББР на 80%, т.е. в размер на 1.6 млрд. лв.

През ноември 2020 г. с решение на МС от преференциални кредити могат да се възползват и големите предприятия. Увеличава се и размерът на възможния банков кредит за един бенефициент: 1 млн. лв. за МСП и до 2 млн. лв. за голямо предприятие. Действието на мярката е удължено до края на юни 2021 г., а очакванията за усвоените кредити са редуцирани на 1.25 млрд. лв.

Към 10 май 2021 г. по Програмата за предприятия, по искане на търговски банки – партньори ББР АД е потвърдила за гарантиране сделки за едва 235 374 534 лв.

6. Социални мерки

6.1. Еднократна помощ за родители на деца до 12 години в размер на 375 лв.

Тази подкрепа беше въведена в края на април 2020 г. – повече от месец след въвеждане на извънредното положение в България.

За тази мярка Министерството на труда и социалната политика заделя 20 млн. лв. Поради поставянето на изисквания, които правят мярката неработеща и дори дискриминационна по отношение на хората, които преминаха към непълно работно време и също загубиха доходи, има подадени жалби към Комисията за защита от дискриминация.

За да стане мярката по-ефективна, в началото на май 2020 г. тя вече можеше да се прилага за родители на деца до 14-годишна възраст, отпадна и изискването да е използван целият платен отпуск. Едва 3 800 семейства са получили еднократна помощ в размер на 375 лв. Изплатените средства към 31.12.2020 г. са в размер на само 2 941 583 лв. от предвидените 20 млн. лв.

6.2. Месечна помощ за родители на деца до 14-годишна възраст, които са без работа или са в неплатен отпуск, поради затварянето на детските градини и ясли и преминаването на училищата на дистанционно обучение. Тази социална помощ се предоставя с приемане на нов член 16б от Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане, промяната е обнародвана в държавен вестник на 17 август 2020 г. Записаното в правилника е възможно най-всеобхватно, увеличен е и размерът на помощта, която за едно дете вече е 610 лв., а за две – 915 лв. Работеща я прави и фактът, че вече не е еднократна, а месечна и се изплаща

винаги, когато децата преминават на дистанционно обучение. В края на ноември са извършени допълнителни промени в този член, с които достъпът се ограничава, но все още мярката запазва високия си потенциал.

Към 31.12.2020 г. с тази помощ са подкрепени средномесечно 22 854 семейства и са изплатени средства в размер на 18 596 995 лв. Към 31.03.2021 г. помощта е предоставена средномесечно на 19 325 семейства, за които са изплатени средства в размер на 26 451 206 лв. За мярката са отделени 85 млн. лв.

Мярката с най-висок потенциал наистина бележи значителен ръст на обхванатите от нея граждани, но е и механизмът, който е най-спорен, поради непрозрачността на вземане на решенията, липсата на публична информация за резултатите, за причините за отказ, както и поради извършената промяна на правилата чрез указания, която съдът би могъл да обяви за незаконна.

6.3. Финансова подкрепа за хранителни продукти в размер от 120 лв. за пенсионери с пенсии от 300,01 до 369 лв.

Съгласно разпоредбите на чл. 64 от Закона за държавния бюджет на Република България за 2021 г. се предвижда през 2021г. пенсионерите с пенсии от 300.01 до 369 лв. да получат по 120 лв. Фактът, че най-уязвимите пенсионери – тези с пенсия до 300.00 лв., не бяха подпомогнати, предизвика широка обществена реакция. Не е ясно защо добавката от 50 лв. (виж т. 6.5.а) за пенсионерите, представена като антикризисна мярка, беше отпусната дори и на пенсионерите с максимална пенсия, докато подкрепата за хранителни продукти беше отказана за пенсионерите с пенсии до 300 лв. включително.

6.4. В рамките на изпълняваната процедура „Патронажна грижа за възрастни хора и лица с увреждания“ са създадени спешни екипи за предоставяне на услуги: доставка на храна, хранителни продукти и продукти от първа необходимост, вкл. лекарства, заплащане на битови сметки, заявяване и получаване на неотложни административни услуги; транспорт на персонала, предоставящ услугите, от/до домовете на лицата; осигуряване на лични предпазни средства и дезинфекциращи препарати за лицата, предоставящи услугите на хора с увреждания или в невъзможност от самообслужване, които са застрашени в най-голяма степен от COVID-19, както и на лица, останали по домовете си в карантинен период. Общият размер на договорените средства по компонента е 45 млн. лв. Средствата са насочени към 208 общини и 18 района на Столична община. Предвидено е подкрепата да обхване 24 668 лица.

С „Патронажна грижа +“ се дава възможност за предоставяне на почасови социално-здравни услуги в домашна среда на възрастни хора над 65 г. в невъзможност за самообслужване, хора с увреждания или поставени под карантина заради COVID-19. Те могат да разчитат на екипите на „Патронажна грижа +“ за доставка на храни, лекарства и продукти от първа необходимост,

закупени със собствени средства, както и за съдействие за неотложни административни услуги. Чрез предоставената подкрепа от 85 млн. лв., се очаква социално-здравни услуги да получат най-малко 53 000 лица с увреждания, възрастни хора в невъзможност от самообслужване, лица над 54 г., други уязвими групи, вкл. лица поставени под карантина във връзка с COVID-19.

До момента 112 общини са с одобрени проектни предложения, като сключените договори са 90 и стойността им възлиза на над 32 млн. лв., а включените лица в социалните услуги са над 21 000. По процедурата е дадена възможност на всички общини на територията на страната да кандидатстват, като срокът за това е 31 май 2021 г.

6.5. Други социални мерки, представени като антикризисни, са или отработени политики, или представляват увеличение на плащания, които са задържани дълги години. Това важи както за стандартната подкрепа за хора с увреждания, така за ръста на заплатите на личните асистенти, помощта за началото на учебната година за деца в I и в VIII клас. Нищо общо с кризата няма и увеличението на данъчното облекчение за деца. Реално това увеличение ще бъде усетено от работещите родители едва през 2022 г., тъй като тогава се връщат данъците за предходната година. В допълнение, увеличеното данъчно облекчение за деца ще важи само една година, тъй като не беше променен чл. 22в от Закона за данъците върху доходите на физическите лица, където са регламентирани правилата за данъчното облекчение за деца. Увеличението беше направено през параграф 9 в Преходните и заключителните разпоредби на Закона за държавния бюджет за 2021 г., т.е. действието му се отнася само до настоящата година. Увеличението както на минималната заплата, така и на минималната пенсия беше част от коалиционното споразумение през изтеклия мандат.

- 1) Ежемесечната добавка от 50 лв. за пенсионерите имаше по-скоро предизборен, отколкото антикризисен характер, тъй като пенсионерите не са сред групите граждани, които загубиха доходи. Действието на мярката беше удължавано неколkokратно. Сумите нямат социален характер, тъй като се изплащат на всички пенсионери, независимо от размера на получаваната от тях пенсия или сбор от пенсии, включително и на пенсионери, които получават пенсия в максимален размер.
- 2) Обезщетенията за безработица бяха увеличени от 9 на 12 лв., след като от години и двата национално представителни синдиката настояват за обезщетение, което да гарантира поне доход от минимална работна заплата. Дори с това нарастване на минималното плащане, то е далеч под МРЗ. Публично беше заявено, че срокът за получаване на минималното обезщетение за безработица, който е 4 месеца, ще бъде удължен с още 3 месеца. Но всъщност това важи само за една малка част от хората, които получават минимално обезщетение.

Може да се обобщи, че създаването и поддържането на значителна група хора в риск от бедност и социално изключване в страната и последователното отчуждение на тези граждани от политическите процеси създават предпоставки за електорално влияние на управляващите, което е следствие от еднократно внимание към уязвимите избиратели в подходящ момент, а не от водената цялостна политика.

7. Здравеопазване

Здравната система в България е хронично недофинансирана, въпреки ежегодно увеличаващите се средства за здравеопазване. Очевидно са наложителни и промени, които да ограничат течовете в системата и да преодолеят очевидните диспропорции при финансирането на различните дейности. Разходите за здравеопазване като дял от brutния вътрешен продукт в страната са около 5% за 2019 г., докато средните в ЕС са 7% от БВП. Доплащанията от страна на пациентите са най-високите в Европейския съюз. Те покриват 46,6% от текущите разходи за здравеопазване в сравнение със средното за ЕС равнище от 15,8%. Недофинансирането води до традиционно ниско заплащане на здравните специалисти, а оттук и до техния недостиг. В условия на пандемия, но и не само, това може да се окаже решаващ фактор по отношение на смъртността.

7.1. 1000 лв. за работещи на първа линия

Предоставени са средства в размер на 240 млн. лева за допълнителни възнаграждения от 1000 лв. месечно на медицинския и немедицинския персонал в болници, РЗИ и други "на първа линия", пряко заети с изпълнение на дейностите, свързани с мерките за превенция и борба с COVID-19, както и осигуряване на налични предпазни средства. Средствата са от проект BG05M9OP001-1.099-0001 „Подкрепа на работещите в системата на здравеопазването в условия на заплахата за общественото здраве от COVID-19“ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

Липсва методика, която да регламентира начина на отпускане на средствата по проекта към лечебното заведение и конкретните критерии, по които се определя кой служител ще получи допълнителното възнаграждение по оперативната програма. Създава се възможност директорите да разпределят средствата така, че да не отразяват реалното натоварване на персонала.

Основният проблем обаче остава традиционно ниското заплащане на здравните специалисти. Все още има лечебни заведения, в които не са изпълнени заложените в колективния трудов договор от 2018 г. нива. Именно затова се налага болниците периодично да търсят доброволци, за които заплащането да не е въпрос на оцеляване.

7.2. Изплащане на 85% от базисната стойност, определена върху отчетената през януари 2020 г. – с договореност между НЗОК и Българския лекарски съюз, на 6 април 2020 г. се изработва Методика за определяне размера на сумите, заплащани от НЗОК на изпълнители на медицинска помощ, на дентална помощ и на медико-диагностични дейности за работа при неблагоприятни условия по повод на обявена епидемична обстановка. По силата на тази методика, НЗОК изплаща на всички лечебни заведения, които имат договор с касата, разликата между сумите за реализираните дейности и 85% от базисните стойности за 2020 г. Тези доплащания важат практически за всички лечебни заведения, изпълнители на диагностични дейности, стоматолози и медицински специалисти, които имат договори с НЗОК. Причината е в силното ограничаване на лечебните дейности извън ангажираните с овладяване на пандемията, което не им позволява да изпълнят договореностите с касата.

По тази методика до края на предходната година са изплатени 278 млн. лв. За компенсиране на 85% от дейностите, които не могат да бъдат извършени поради ограниченията, са изплатени 206 млн. лв. Медицинските специалисти само от 7 области са получили 85% от базовата стойност за януари 2020 г., на останалите 21 области са изплатени повече средства, като на първо място е София град.

7.3. PCR тест

В няколко решения на Министерския съвет са посочени доставните цени на закупени от правителството PCR тестове – между 13.30 лв. и 16.50 лв. Пазарната цената на един PCR тест в първите месеци на пандемията е между 90 и 120 лв., като експресните стигат до 190 лв. Надценката на лабораториите е значителна.

За периода април - декември 2020 г. НЗОК е заплатила общо 111 193 PCR теста. Към 31 декември 2020 г. регистрираните, направени в страната PCR тестове са 1 133 846 бр. т.е. гражданите са заплатили повече от 90% от извършените диагностични дейности по установяване на наличието на зараза при тях и техните близки, за което са били нужни малко над 122 млн. лв.²⁷ Повече от половината от тези средства са надценка, която са си сложили частните лаборатории, благодарение на факта, че няма наложен таван на цената на PCR тестовете. Отбелязваме, че тук не са включени т.нар. бързи тестове, които бяха използвани като по-достъпна, макар и по-неточна алтернатива на PCR.

Резултати:

- 1) Управляващите не наложиха таван на цената на PCR тестовете, с които единствено може да се потвърди или отхвърли заболяването.
- 2) Пациенти бяха принуждавани да плащат за тестове, за да бъдат приети в болница. Според поисканата и получена по ЗДОИ информация от

²⁷ При средна цена от 120 лв. на тест.

Изпълнителна агенция „Медицински надзор“, са извършени проверки за такива нарушения и са издадени наказателни постановления само на МБАЛ „Надежда“.

- 3) Често работещи отказваха да се тестват. Първо, защото това означава, че при установяване на заразата, те трябва да спрат да работят, а така губят допълнителното заплащане, което често стига 50% от основната заплата. Второ, защото високата цена на теста е бариера пред огромна част от населението.
- 4) Големи частни лаборатории формират значителни печалби (над 60 млн. лв. само от PCR) в период на пандемия, поради липсата на горен праг на цената.
- 5) Част от закупените от Министерството на здравеопазването тестове в началния период на кризата, точно когато производството беше затруднено в световен мащаб и все още не беше оформена стабилна верига на доставките, са били предоставяни и на частни лаборатории.

В контекста на резултатите, може да се твърди, че има източване на държавния бюджет и на домакинските бюджети, което се е случвало и продължава да се случва през ключовата процедура по установяване на наличието на вируса в човешкия организъм – PCR теста. А дълбоката причина за това е дългогодишното оттегляне на държавата от основни дейности като здравеопазването, профилактиката и проследяването на заболяемостта, което обезкърви публичното здравеопазване и по отношение на кадрите, и по отношение на оборудване и сграден фонд. Затрудненият достъп до тестове е и в основата на широкото разпространение на COVID-19 в страната, което има човешка, социална и икономическа цена.

/п/

Зорница Русинова
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ